

исследователя. Предлагается комплекс заданий и упражнений для формирования навыков написания научной статьи на лингвистическую тему.

Ключевые слова: научная статья, научный стиль, научный этикет, архитектоника научного текста, языковая норма, речевые клише.

Saphonova N. N. Student Scientific Article: methodological recommendations for the speech organization of structural elements

The research deals with the structural elements of student scientific article (primary scientific text) and lexical-grammatical means of their organization. The typical speech cliches are identified and the rules of architectonics of the material are set up. Typical speech mistakes caused by the interference of Russian and Ukrainian languages are investigated. Knowing and understanding these mistakes will contribute to development of written scientific culture of a young researcher. The set of tasks and exercises necessary for the formation of skills in writing of scientific article on linguistic topic are introduced.

Key words: scientific article, scientific style, scientific etiquette, architectonics of the scientific text, language standard, speech cliches.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. пед. н., проф. Горошкіна О. М.

УДК 81'271

К. П. Сергієнко

**ВВІЧЛИВІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ЛІНГВІСТИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Актуальність даного дослідження обумовлена зростанням ролі міжкультурної комунікації, формуванням нових вимог до якості міжкультурного комунікативного процесу, результативність якого залежить від уміння володіти лінгвальними і прагматичними засобами висловлення категорії ввічливості, яка в кожній країні ґрунтується на власних етнокультурних цінностях.

Метою дослідження є вивчення основних підходів до визначення категорії ввічливості. Відповідно до мети поставлено таке завдання: вивчити основні концепції категорії ввічливості як універсальної комунікативної категорії в сучасній лінгвістиці.

Ввічливість як предмет наукового дослідження традиційно пов'язують з культурою мови, мовним етикетом, яким приділяється велика увага (Гольдін В., Граудіна Л., Формановська Н. та ін.). Останнім

часом спостерігається тенденція виділяти ввічливість в окрему наукову проблему, до якої виявляють цікавість фахівці багатьох гуманітарних наук – таких, як психологія, етнопсихологія, культурологія, антропологія, психолінгвістика, соціолінгвістика, прагматика, прикладна лінгвістика, теорія комунікації і ін., і це не випадково, оскільки дана категорія може розглядатися лише на міждисциплінарному рівні і в міжкультурному аспекті.

Поштовхом до вивчення категорії ввічливості в міжкультурному аспекті послужила монографія П. Браун і С. Левінсона «Politeness: Some universals in language usage» [1].

В кінці ХХ ст. з'явилась велика кількість робіт, які присвячені питанню ввічливості і різним аспектам її вивчення як зарубіжними (Арндт Х., Блюм-Кулька Ш., Гуді Е., Каспер Г., Кульмас Ф., Кашер А., Кочман Т., Лакофф Р., Сіфіанов М., Уотс Р., Фрейзер Б., Хаус Дж., Хванг Дж.-Р. та ін.) так і вітчизняними вченими (Бабич Н. Д., Білоус М. П., Богдан С. К., Литовченко В. Н., Мельничук О. С., Миронюк О. М., Плющ Н. П., Стельмахович М. Г., Телеки М. М., Чмут Т., Шинкарук В. Д.).

На початку нового століття були опубліковані нові праці з даної проблематики, в яких було далі проаналізовано вже існуючі підходи до розуміння поняття «ввічливість» і запропоновано інші погляди щодо подальшої розробки теорії ввічливості (Байрактароглу А., Дончева-Навратілова О., Ілен Дж., Кнап-Потхоф А., Ліч Дж., Лочер М., Мілз С., Повольна Р., Сіфіанов М., Уотс Р., Ференчік М., Фукушіма С., Хелд Г., Холмз Дж. та ін.).

Багато лінгвістів розділяють і підтримують позиції П. Браун і С. Левінсона. Проте з'явилися і немало статей і книг, що критикують їх модель ввічливості як реалізацію пом'якшення загрози обличчю: вказувалося, що подібний підхід не враховує того, як розумілася ввічливість в англійських країнах до другої половини 20 століть і як цей термін використовується в інших мовах для опису схожої соціальної поведінки. Незгоду викликав раціоналістичний і індивідуалістичний погляд лінгвістів на ввічливість. Викликало критику і те, що поняття «обличчя», введене І. Гоффманом, було використано вибірково і перетворилося з соціального поняття на індивідуалістичне [2, с. 8].

Проаналізувавши існуючі підходи до трактування теорії ввічливості, Б. Фрейзер виділив чотири основні концепції: 1) ввічливість як соціальна норма (С. Іді, Р. Уотс, Б. Хілл); 2) ввічливість як максими спілкування (П. Грайс, Р. Лакофф, Дж. Ліч.); 3) ввічливість як захист «обличчя» (П. Браун і С. Левінсон); 4) ввічливість як дотримання контракту спілкування (Б. Фрейзер і В. Ноулен, Б. Фрейзер) [2, с. 8].

Погляд на ввічливість як на соціальну норму (the social norm view) передбачає, що дії, які відповідають етикетним нормам, розцінюються як ввічливі; ті, що не відповідають їм, вважаються грубими. Дана концепція не отримала широкого визнання. При такому

погляді на ввічливість остання розглядається як дотримання соціальних норм поведінки, які існують в кожному суспільстві і містяться в книгах по етикету, як, наприклад, «уникайте тем, пов'язаних з подіями чи обставинами, які можуть сприйматися болісно». Такий погляд на ввічливість історично пов'язує її із стилем мови, коли чим вище формальність спілкування, тим вище міра ввічливості. Проте проведені в цьому напрямку експерименти і спостереження показали, що формальність в неформальній обстановці сприймається не як ввічливість, а як грубість, принцип правильності не повинен перечити принципу доцільності [3].

Підходи Р. Лакоффа і Дж. Ліча спираються багато в чому на Принцип Кооперації (ПК) і максими кооперації П. Грайса. У чотирьох максимах П. Грайс [4] сформулював, що для максимально ефективної співпраці під час спілкування люди роблять це в самій інформативній, правдивій, релевантній і ясній формі. Додавши до ПК Грайса свій Принцип Ввічливості (ПВ), Ліч стверджує, що ПВ є тим необхідним доповненням до ПК, яке рятує його від серйозних проблем і є засобом зменшення конфронтації в дискурсі. Ввічливість Ліч визначає як набір стратегій, але, проте, не уточнює, які ж ці стратегії [2, с. 9].

Р. Лакофф [5] однією з перших спробувала застосувати постулати П. Грайса при розгляді ввічливості. Вона висунула думку про те, що граматики не повинні обмежуватися лише граматичними правилами, в них також мають бути представлені правила прагматики. Вона сформулювала два основних правила, названих нею правилами прагматичної компетенції: 1. Викладай свою інформацію ясно (Be clear). 2. Будь ввічливий (Be polite).

На думку Р. Лакоффа, всі постулати П. Грайса підпадають під її перше правило («be clear» – виражайся ясно), при цьому вона відзначає, що комунікація, строго підпорядкована даним постулатам, була б нудною і дуже формальною, унаслідок чого в повсякденному спілкуванні ці правила постійно порушуються. Друге прагматичне правило Р. Лакоффа («be polite» – будь ввічливий) у свою чергу включає три правила ввічливості: 1. Не нав'язуй себе і свої бажання (Don't impose); 2. Надай вибір (Give options); 3. Поводься так, щоб співбесідникові було приємно, будь доброзичливим (Make A feel good – be friendly) [5].

Дж. Ліч розглядає ввічливість як область риторичної прагматики. Він відзначає, що принцип ввічливості більшою мірою регулює спілкування, чим принцип кооперації: науковець підтримує соціальну рівновагу і дружні взаємини між співбесідниками і дає зрозуміти, що, перш за все, вони зацікавлені в співпраці один з одним [6, с. 82]. Так само, як і П. Грайс, Дж. Ліч уточнює свої принципи і виділяє 6 максимумів [6, с. 67]: максимум такта, максимум великодушності, максимум схвалення, максимум скромності, максимум згоди і максимум симпатії.

П. Браун і С. Левінсон пропонують розглядати ввічливість як збереження обличчя. Поняття обличчя як найважливішої соціальної

цінності було вперше введено, як уже зазначалося, І. Гоффманом. П. Браун і С. Левінсон, розвиваючи цей погляд на ввічливість, називають обличчя універсальним поняттям, що є своєрідним соціальним іміджем, в збереженні якого зацікавлений кожен член суспільства [1].

Категорія «обличчя» («втрата обличчя») є уявленням індивідуума про самого себе, і, одночасно, його соціокомунікативним іміджем, пов'язаним з поняттями мовної / комунікативної і соціальної особистості. Оскільки будь-який мовний акт може усвідомлюватися як такий, що посягає на свободу особи і, тим самим, сприймається як «той, що загрожує обличчю», мовці розробляють стратегії для зменшення цієї загрози. Іншими словами, ввічливість може бути визначена як комунікативна дія, яка пом'якшує і зрівноважує «руйнівний» ефект актів, що загрожують обличчю [7, с. 35].

Розмежовується два типи «побажань обличчя»: позитивне обличчя і негативне обличчя. Позитивне співвідноситься з бажанням сприйматися і оцінюватися як соціальна особистість, негативне – з бажаннями особистості добитися того, щоб її діям не перешкоджали. Відповідно до двох типів обличчя мовні співтовариства розвивають стратегії, що задовольняють позитивним і негативним «побажанням обличчя», тобто стратегії позитивної і негативної ввічливості. Існує прямий зв'язок між кількістю «роботи обличчя», яка виконується мовцями, і набором ситуативних змінних: а) владою; б) соціальною дистанцією; в) серйозністю вимог. Наприклад, прохання узяти у позику чийось машину пов'язане з більшою роботою обличчя, ніж прохання скористатися чийось олівцем [8, с. 100].

П. Браун і С. Левінсон [1] виділяють чотири основних типи стратегій ввічливості:

1) стратегія «*vald on record*», коли той, хто говорить, не намагається мінімізувати загрозу «обличчю» того, що слухає. (напр. «Допоможіть!», «Обережно!»);

2) непряма стратегія «*off-record*», коли мовець намагається уникнути актів, що загрожують обличчю співрозмовника, за допомогою натяків і імплікацій з метою спонукати слухача самому здогадатися про те, чого хоче той, що говорить. («Я чула, що ти просто чудово граєш на піаніно...»);

3) стратегія позитивної ввічливості показує, що ви визнаєте бажання вашого слухача на пошану його «обличчя», а також підтверджує дружність і взаємність ваших стосунків. П. Браун і С. Левінсон виділяють п'ятнадцять стратегій позитивної ввічливості [1, с. 102];

4) стратегія негативної ввічливості також визнає «обличчя» співбесідника, але при цьому враховує, що на це обличчя існує певний тиск, що загрожує його свободі. П. Браун і С. Левінсон виділяють десять стратегій негативної ввічливості [1, с. 131].

Таким чином, позитивна ввічливість спрямована на солідарність, зближення з адресатом в той час, як негативна ввічливість спрямована на збереження дистанції між мовцем і слухачем.

У альтернативному підході до ввічливості як виконанню контракту спілкування (Фрейзер і Ноулен) стверджується, що кожна людина, яка вступає в соціальну взаємодію, повинна знати перелік прав і обов'язків, що визначають її поведінку, і свідомо, добровільно їх виконувати. Але нічого не говориться про те, як встановлюються ці правила, чи є вони соціально зумовленими і як людина дізнається про їх існування [2].

Отже, ми вивчили основні підходи до визначення поняття ввічливості в сучасній науковій думці. Учені виділяють такі чотири основні концепції: 1) ввічливість як соціальна норма; 2) ввічливість як максими спілкування; 3) ввічливість як захист «обличчя»: позитивна і негативна ввічливість; 4) ввічливість як дотримання контракту спілкування. Більшість науковців підтримують і розділяють тлумачення ввічливості П. Браун і С. Левінсона. Проте критиків хвилює питання, яким чином концепція ввічливості як захисту «обличчя» використовується в інших мовах для опису схожої соціальної поведінки. Тому перспективою розвитку даної проблематики є дослідження прояву концепції ввічливості як захисту «обличчя» в українській мові в порівнянні з англійською.

Список використаної літератури

- 1. Brown P.** Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
- 2. Григорьева Н. В.** Стратегии вежливости в речевой коммуникации представителей британской, американской и австралийской лингвокультур (на материале речевого акта просьбы) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. В. Григорьева. – СПб, 2009. – 21 с.
- 3. Ларина Т. В.** Категория вежливости и стиль коммуникации / Т. В. Ларина. – Режим доступа : http://www.k2x2.info/jazykoznanie/kategorija_vezhlivosti_i_stil_kommunikacii/index.php.
- 4. Grice H. P.** Logic and Conversation / H. P. Grice // In Syntax and Semantics. – Vol. 3 : Speech Acts / Ed. by P. Cole and J. L. Morgan. – New York : Academic Press, 1975. – P. 41 – 58.
- 5. Lakoff R.** The logic of politeness, or, minding your p's and q's / R. Lakoff // Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society. – Chicago, 1973. – P. 292 – 305.
- 6. Leech G. N.** Principles of Pragmatics. London : Longman, 1983. – 250 p.
- 7. Кравченко Н. К.** Методика анализа разговорного дискурса в ракурсе теории лица и вежливости / Н. К. Кравченко // Вісн. Луганського ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія: Філологічні науки. – Луганськ, 2011. – № 16 (227). – Ч. II. – С. 35 – 46.
- 8. Кравченко Н. К.** Практическая дискурсология: школы, методы, методики современного дискурс-

анализа / Н. К. Кравченко. – Луцк : ЧП Гадяк Жанна Владимировна, типографія «Волыньполиграф», 2012. – 251 с.

Сергієнко К. П. Ввічливість як предмет лінгвістичних досліджень

Стаття присвячена вивченню концепцій ввічливості, які розглядаються як соціальна норма, де ввічливість розглядається як дотримання соціальних норм поведінки; як максими спілкування, які спираються на принцип кооперації і максими кооперації П. Грайса; як захист «обличчя», що досягається шляхом використання таких стратегій як позитивна і негативна ввічливість, «*vald on record*», непряма стратегія «*off-record*»; як дотримання контракту спілкування щодо свідомого виконання кожною людиною прав і обов'язків.

Ключові слова: концепція ввічливості, соціальна норма, максими спілкування, захист «обличчя», позитивна і негативна ввічливість.

Сергиенко Е. П. Вежливость как предмет лингвистических исследований

Статья посвящена изучению концепций вежливости, которые рассматриваются как социальная норма, где вежливость рассматривается как соблюдение социальных норм поведения; как максимы общения, которые опираются на принцип кооперации и максимы кооперации П. Грайса; как защита «лица», которое достигается посредством таких стратегий как позитивная и негативная вежливость, «*vald on record*», непрямої стратегії «*off-record*»; как соблюдение контракта общения о сознательном выполнении каждым человеком прав и обязанностей.

Ключевые слова: концепция вежливости, социальная норма, максимы общения, защита «лица», позитивная и негативная вежливость.

Sergiyenko K. P. Politeness as the Subject of the Linguistic Research

The article explores the politeness conception as the social norm view where politeness is regarded as observance of the social norm of the conduct; as politeness maxims which are based on Grice's Cooperative Principle and Politeness Maxims; as saving face that can be done with the help of such strategies: «*vald on record*», «*off-record*», negative politeness, positive politeness; as the communication contract about the conscious discharge of the duties and obligations by each person.

Key words: politeness conception, social norm view, politeness maxims, face protection, negative politeness, positive politeness, communication contract.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Кравченко Н. К.